

Cultura Mavrocordaților



Nicolae Mavrocordat

Gravură de J. P. Wolffgang, din 1721, publicată în *Liber de Officiis*, Leipzig, 1722

Date biografice

- 1636 – s-a născut Alexandru Mavrocordat
- 1648 – este trimis la Roma la învățătură
- 1664 – își dă doctoratul în filosofie și medicină la Bologne
- 1665 – înființează o școală la Constantinopol
- 1673 – este numit Mare Dragoman
- 1698 – sultanul îi conferă lui Alexandru demnitatea de exaporit (consilier de taină)
- 1699 – redactează, în limba latină, textul *Tratatului de Pace de la Karlovitz*
- 1680 – s-a născut Nicolae Mavrocordat
- 1698 – Nicolae a fost numit Mare Dragoman
- 1709 – devine domn al Moldovei
- 1730 – Constantin Mavrocordat devine domn al Țării Românești
- 1733 – Constantin Mavrocordat devine domn al Moldovei

Multe din neajunsurile și metehnele comportamentului politic și administrativ al românilor din zilele noastre sunt scuzate prin stabilirea originii lor în veacul fanariot. Semnificația domniilor fanariote nu trebuie redusă doar la explicarea unor fenomene negative din cultura noastră politică. Domnii fanarioți au o contribuție deosebită la răspândirea și dezvoltarea culturii în Țările Române, precum și la înscrierea ei în circuitul european al valorilor culturale.

Nicolae Mavrocordat, primul domn fanariot, era fiul lui Alexandru Mavrocordat și al Sultanei, fiica lui Ioan Chrisoscoleu (negustor din Constantinopol) și al Casandrei (fiica lui Iliăș, descendent din Petru Rareș și, deci, din Ștefan cel Mare). Am insistat asupra acestei probleme de genealogie, deoarece Nicolae Mavrocordat era foarte mândru de ascendența sa românească.

Alexandru Mavrocordat a studiat la Roma, Padova și Bologna, susținându-și, în mai 1664, doctoratul în filosofie și medicină. Lucrarea sa de doctorat „Instrumentul pneumatic al circulației sângelui”, a fost apreciată de unii savanți și profesori de medicină, în Belgia, Italia și Germania. Alexandru Mavrocordat a fost unul dintre primii susținători ai teoriei lui Harvey, cu privire la circulația sângelui. Întors la Constantinopol, Alexandru Mavrocordat a înființat o școală vestită, unde s-au format viitoarele personalități ale timpului. A scris și tipărit cărți didactice: *Gramatica*, *Retorica*. A tradus și comentat operele lui Aristotel.

Înclinația spre învățarea limbilor străine l-a transformat în poliglot. Cunoștea limbile: elenă, latină, franceză, engleză, italiană, arabă, persană, turcă și slavonă.

A scris multe lucrări cu caracter științific: *Istoria cea mare de la facerea lumii până în zilele noastre*, pomenită de Dimitrie Cantemir, *Istoria iudeilor*, *Istoria românilor*, *Istoria Mysiei* (adică a Valahiei și Transilvaniei). Dintre acestea, doar *Istoria iudeilor* a fost tipărită la București, în 1716, sub domnia lui Nicolae Mavrocordat. Alexandru Mavrocordat i-a trimis *Istoria Mysiei* lui Constantin Brâncoveanu cu dedicație: „omagiul cuvenit unui domn care a împodobit Mysis prin domnia sa și prin îngrijirea sa mai mult decât orice alt Domn” (8, p. 14).

Erudiția lui Alexandru Mavrocordat a fost remarcată și consemnată de cronicarii și istoricii vremii. Astfel, Nicolae Costin îl numea „om ales” și „prea învățat în toate învățăturile: așa filosoficești, astronomicești, cum și teologești; care se arată din cărțile ce au făcut și se află tipărite, om vestit și la împărățiile creștinești” (5, p. 121).

Alexandru Mavrocordat a fost implicat în politica Imperiului otoman. A fost Mare Dragoman, a participat în 1683, la expediția turcilor împotriva Vienei, a jucat un rol hotărâtor la încheierea păcii de la Carlowitz. Spre sfârșitul vieții sale, Alexandru Mavrocordat devenise „sufletul politicii externe și interne a Turciei” (8, p. 11).

Erudiția, posibilitățile materiale, călătoriile i-au permis lui Alexandru Mavrocordat să achiziționeze o mulțime de cărți și manuscrise, unele elaborate în perioada în care a trăit, altele scrise în secolele anterioare. Astfel, a

pus bazele vestitei biblioteci pe care o vor îmbogăți fiul și nepotul său.

Preocupat de educația și instrucția copiilor săi, Alexandru Mavrocordat le-a angajat profesori de limbi străine și de diferite specialități. Fiul său, Nicolae Mavrocordat, a beneficiat din plin de această situație, devenind „un învățat și un scriitor, ca și tatăl său” (5, p. 53). Nicolae a ajuns poliglot, ca și tatăl său. Cunoștea greaca vulgară și greaca veche, latina, italiana, franceza, turca, araba și persana. Mai târziu a învățat și ebraica. Devenind domn în Țările Române, a învățat și limba română. A devenit și el Mare Dragoman, deținând această funcție din 1698 până în 1709, când a devenit domn al Moldovei. Cu câteva zile înainte ca Nicolae Mavrocordat să fie numit Domn, cancelarul Ambasadei Franței la Constantinopol a scris, într-un memoriu trimis la Paris: „Este amator de beletristică și studiază în fiecare zi pentru a se perfecționa. Face în așa fel, încât îi vin din străinătate cele mai bune cărți de curând tipărite și care-i sunt necesare studiului” (1, p. 201).

Încă din adolescență, Nicolae Mavrocordat s-a remarcat printr-un real talent literar. A scris un dialog despre viață și moarte, precum și o satiră *Cuvânt contra nicotinei*, tratând despre caracterul dăunător al obiceiului fumatului.

Vastele lecturi din domeniile filosofiei, eticii și politicii i-au servit ca sursă bibliografică în elaborarea lucrării sale *Despre datorii*. Este o operă de filosofie morală, ce conține reflecții personale ale lui Nicolae Mavrocordat.

Citindu-l pe Machiavelli și pe Marlianus, Nicolae Mavrocordat a desprins o serie de aspecte pozitive și negative referitoare la arta guvernării. Sub influența operelor acestora, a scris un text adresat fiului său, Constantin, în care i-a dat o serie de sfaturi practice. *Sfaturile fericitului principe Domnul Nicolae Alexandru Voevod Mavrocordat date fiului său Domnului Constantin Nicolae Mavrocordat, mai înainte de a fi el domn, în anul 1725* reprezintă o scriere de mici dimensiuni. Nu are întinderea și bogăția de idei din *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodorie*, acel falnic monument de literatură, politică, filosofie și elocință, cum numea B.P. Hașdeu această operă scrisă cu două secole înainte.

Sfaturile pot fi grupate tematic. Nicolae Mavrocordat se referă la esența puterii, preferând autocratismul: „nu-i bună domnia celor mulți; un singur domn să fie” (7, p. 376). Domnul trebuie să fie călăuzit de morala religioasă. Să-și cunoască țara și supușii. Să cunoască istoria, dar și problemele curente. Să cunoască meritele și defectele celor cu care conlucrează. În guvernare să se ferească de inovații, să meargă pe calea bătorită. Să nu impună dări noi, nici datini noi, deoarece va dobândi un renume favorabil. Să nu se angajeze în construcții, mai ales, să nu facă împrumuturi pentru edificii. Domnul trebuie să aibă relații bune cu țările vecine. I se dau sfaturi prințului și în legătură cu comportamentul său: să nu promită, iar dacă o face, să se țină de promisiune; să nu se împrumute, totuși, dacă a recurs la această resursă să fie decis să restituie datoria; să fie econom și nu risipitor. Sfaturile sunt bune.

Ar putea constitui un prototip al comportamentului ideal al unui domnitor.

Nicolae Mavrocordat a abordat și genul epistolar. În afara scrisorilor trimise unor personalități, el a compus scrisori fictive în care își exprima concepția politică.

Romanul său *Filoteon Parerga* este situat de specialiști în rândul „romanelor filosofice” occidentale ale epocii, precum cele scrise de Montesquieu și Voltaire. Mavrocordat proclamă suveranitatea rațiunii, considerând-o fundamentul necesar al cunoașterii umane.

Mavrocordat face elogiul „absolutismului luminat”. El laudă virtuțile sistemului monarhic și proslăvește ierarhia virtuților voluntare dictate de rațiune, care se numesc *datorii*. El se referă la libertatea posibilă atunci în Imperiul otoman, libertatea în domeniul vieții private, în domeniul activităților intelectuale și în domeniul vieții spirituale.

Abatele Bignon, bibliotecarul regelui Franței, aprecia lucrarea *Filoteon Parerga*, afirmând că este o specie de roman foarte instructiv și amuzant, totodată. Autorul era considerat, de către Bignon, un om de spirit și foarte versat în lectura cărților bune în diferite limbi. Stilul său este elegant, descrierile sunt vii, iar portretele diferitelor națiuni, din care și-a luat personajele, sunt asemănătoare cu realitatea (3, p. 193).

Nicolae Mavrocordat a domnit în țările române, respectând principiile despotismului luminat, raționalizând administrația, favorizând dezvoltarea învățământului și tipărirea cărților, propagând ideile secolului luminilor.

Nicolae Mavrocordat nu a scris cărți de istorie. Citind cronicile existente în țările române, Nicolae Mavrocordat și-a propus să adune fragmentele acestora, să continue activitatea anterioară, astfel încât să se obțină o istorie completă, de la origini până în timpul său. Sarcina de a scrie cronică le-a fost încredințată lui Nicolae Costin, fiul lui Miron Costin, precum și lui Axinte Uricariul, Radu Popescu și Nicolae Rosetti.

Nicolae Mavrocordat era înconjurat de învățați care animau viața culturală din cele două capitale ale țărilor române. Aceștia erau fie secretari, fie traducători, fie copişti, fie medici, fie editori, fie profesori ai fiilor domnitorilor. „Această curte unică de savanți avea la dispoziție cea mai bogată bibliotecă din Orient” (1, p. 27).

Trimițând în străinătate, cu mare cheltuială, corespondenți care-i aduceau la cunoștință toate întâmplările de la curțile europene, primind, cu regularitate, principalele ziare din diferite țări și citindu-le, Nicolae Mavrocordat știa, cu exactitate, ceea ce se petrecea în Europa, fiind de un mare ajutor Imperiului Otoman, prin informațiile pe care le oferea miniștrilor Porții, în legătură cu aceste probleme.

Nicolae Mavrocordat și-a procurat, chiar în anul apariției, 1726, trei volume din Machiavelli. Cărțile au fost tipărite la Haga. Pe volumele I și II se află autograful lui Mavrocordat. Pe aceste volume, însuși domnitorul a făcut adnotări. Însemnările conțin citate din diferiți autori care au comentat opera lui Machiavelli: Fr. Bacon, Boccacini, Ammirata, Morhof. Aceasta înseamnă că Nicolae Mavrocordat își confrunța părerile cu cele ale unor oameni de specialitate.

De o studiere atentă, cu sublinieri și notițe, se bucură capitolul al IX-lea din *Principele* intitulat „Despre principatul civil”. În acest capitol, Machiavelli arată că principatul civil „este creat fie prin voința poporului, fie a celor mari” (6, p. 39). Mavrocordat l-a citit pe Machiavelli cu mult înainte de 1726, dovadă fiind referirile la opera acestuia în romanul *Filoteon Parerga*. Se pune întrebarea: de ce a acordat domnitorul o atenție deosebită acestui capitol în care Machiavelli oferă sfaturi practice privind arta guvernării. Mavrocordat nu ajunsese la putere nici cu ajutorul poporului, nici nu ajutorul boierimii. El fusese numit de Poarta otomană. Mavrocordat trebuia să se sprijine și pe boieri și pe popor. El i-a scutit de unele dări pe boierii dregători și pe foștii dregători. Țăranilor le-a acordat ușurări ale sarcinilor fiscale. A făcut scrisori patriarhicești de blestem pentru cei care ar fi îndrăznit să reintroducă birurile pe care el le-a suprimat. Idealul său de guvernare fiind absolutismul luminat, Nicolae Mavrocordat era preocupat de consolidarea, de centralizarea statului.

Comentariile lui Mavrocordat pot fi grupate în mai multe categorii: aprecieri cu privire la sfaturile și strategiile propuse de Machiavelli, caracterizări ale anumitor fapte sociale și politice, surprinderea unor similitudini între relatările scriitorului florentin și situația politică din timpul domnului fanariot.

Lui Mavrocordat îi atrage atenția, afirmația lui Machiavelli conform căreia „nu există nimic mai greu de întreprins, mai îndoielnic ca reușită și nici mai primejdios de înfăptuit decât a te face promotorul unei orânduiri noi. Deoarece acela care încearcă o acțiune de acest fel va avea drept dușmani pe toți aceia care erau favorizați de vechile orânduiri și va avea ca apărători prea puțin energici doar pe aceia care ar urma să aibă foloase din orânduiriile cele noi” (6, p. 26). Mavrocordat adaugă la cele spuse de Machiavelli următoarele: „introducerea ordinii noi este lucru periculos”. În toate acțiunile sociale sau politice, domnitorul s-a manifestat cu prudență. Fiului său îi scria în „Sfătuirii”: „Să nu impui datini noi, că-ți câștigi nume rău” (7, p. 375).

Din analiza comentariilor lui Nicolae Mavrocordat, referitoare la opera lui Machiavelli, reiese că domnitorul nostru nu era adeptul folosirii forței pentru a ajunge la conducerea unui stat, ci pleda pentru un alt mijloc, și anume îndemânarea. Traducătorul adnotărilor lui Nicolae Mavrocordat la opera lui Machiavelli, Em. Grigoraș, consideră îndemânarea, pe care o numește *bizantism* sau *trăsătură orientală a acțiunii*, ca fiind superioară, din punct de vedere moral, față de alte mijloace. Alegerea căii de mijloc, și nu a celor extreme, a fost, după părerea lui Em. Grigoraș, o trăsătură a mentalității și atitudinii celor care ne-au condus timp de peste o sută de ani, fanarioții (4).

Faptul că un domn din Țările Române a adnotat opera lui Machiavelli are o deosebită valoare istorică, națională și europeană. Cultura și experiența politică, dobândite în cursul îndelungatei sale domnii, i-au permis lui Nicolae Mavrocordat să studieze aprofundat scrierile lui Machiavelli și să emită propriile judecăți de valoare asupra acestora. Adnotările demonstrează că Nicolae Mavrocordat nu a citit pasiv operele lui Machiavelli, ci le-a studiat temeinic, confruntându-și propria concepție politică și

experiență personală cu teoria secretarului florentin. Însemnările evidențiază cunoștințele de limba italiană, latină, greacă ale fostului dragoman al Porții Otomane.

Constantin Mavrocordat nu a avut talentul literar al tatălui său. El s-a manifestat ca reformator, ca legiuitor. Hrisovul din 7 februarie 1741, publicat de francezi sub numele de „Constitution”, cuprindea o serie de măsuri pe linie fiscală. Hrisovul exprima voința de consolidare a autorității domnești și de restrângere a privilegiilor. Hrisovul constituia, după cum afirma A.M. Cassoly, „charta însăși a regimului fanariot în principatele dunărene” (2, p. 94).

Instruit la curtea tatălui său, Constantin Mavrocordat și-a continuat învățătura și mai târziu. „Avea pe lângă el dascăli pentru mai multe limbi și învăța mereu, ca să nu piară faima tatălui său, ci, dim potrivă, să crească prin el întru fericirea și pomenirea veșnică” (3, p. 351). Ambasadorul Franței la Constantinopol a remarcat faptul că lui Constantin Mavrocordat îi plăcea studiul și lectura. Când citea, Constantin Mavrocordat raționa, reflecta, trăgea unele concluzii, pe care le confrunta cu părerile altora.

Mavrocordații, nu au fost preocupați doar de propria cultură. Ei s-au remarcat prin crearea unor tipografii și a unor școli pe care le-au înzestrat cu biblioteci. Ei și-au format propria bibliotecă, vestită în întreaga Europă. Despre toate acestea în numărul viitor.

Prof. univ. dr. Raisa RADU

Bibliografie

1. BOUCHARD, J. *Nicolas Mavrocordatos, sa vie et son oeuvre*, în *Les loisirs de Philothée*, Les Presses de l'Université de Montréal, Athènes, Montréal, 1989
2. CONSTANTIN, FL. *Constantin Mavrocordat*, București, Editura Militară, 1985
3. DIMA-DRĂGAN, C. *Biblioteci umaniste românești*, București, Editura Litera, 1974
4. GRIGORAȘ, E. *Machiavelli și Mavrocordat în „Adevărul literar și artistic”*, 25 martie 1925
5. IORGA, N. *Istoria literaturii române*, vol. I, București, Institutul de arte grafice, 1925
6. MACHIAVELLI, N. *Principele*, București, Editura Științifică, 1960
7. MAVROCORDAT, N. *Sfătuirile către fiul său Constantin*, în *Arhiva Științifică și Literară*, II, Iași, 1890
8. PAPADOPOL-CALIMACHI, A. *Despre Alexandru Mavrocordat Exaporitul*, București, Tipografia Academiei Române, 1884
9. *** *Cronica Ghiculeștilor (Istoria Moldovei între anii 1695-1754)*, București, Editura Academiei, 1965